

พะเยาทีวีชุมชน: เครือข่ายทางสังคม วาทกรรมการปฏิรูปสื่อและปฏิบัติการทางวาทกรรม

สุพรรณิ เบอร์เนล⁴

บทคัดย่อ

ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้คลื่นความถี่วิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์มาตั้งแต่พ.ศ. 2540 จนถึงรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ที่ระบุให้คลื่นความถี่เป็นทรัพยากรการสื่อสารของชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะนำมาซึ่งการออกพระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2553 ที่กำหนดภาคส่วนที่จะเข้าถึงและเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ได้แก่ ภาครัฐ ภาคทุน และภาคชุมชน (ภัทรา นูราชักษ์, 2557, น.1)

ชัยชนะแรกของภาคชุมชนภายหลังการปฏิรูปสื่อ คือ การได้ครอบครองและเป็นเจ้าของคลื่นวิทยุกระจายเสียงในนาม “วิทยุชุมชน” ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ แต่เนื่องจากขาดกฎระเบียบ และแนวทางการกำกับดูแลวิทยุชุมชนที่ชัดเจนจึงทำให้เกิดภาวะควบคุมไม่ได้ จากประสบการณ์ที่ผ่านมาจึงเป็นบทเรียนราคาแพงที่ทำให้เกิดภาพลักษณ์ด้านลบต่อภาคชุมชนในการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่

แม้ภาครัฐส่วนใหญ่จะไม่มั่นใจในการเข้ามาถือครองคลื่นความถี่ของภาคชุมชน แต่หลายภาคส่วนในสังคมยังคงเดินหน้าเคลื่อนไหวเพื่อลดการผูกขาดสื่อโดยภาครัฐ และภาคทุน ด้วยการสร้างสื่อทางเลือกและขยายแนวคิดไปสู่ช่องทางใหม่ของการสื่อสารในยุคดิจิทัลที่เรียกว่า “ทีวีชุมชน” อย่างต่อเนื่อง เมื่อคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) มีแผนการเปลี่ยนผ่านโทรทัศน์ระบบแอนะล็อกเป็นดิจิทัลให้เสร็จสิ้นภายในปี พ.ศ. 2558 และมีแผนการกระจายการถือครองคลื่นความถี่ให้กับภาคชุมชน จึงนับเป็นโอกาสที่ชุมชนจะเข้ามาใช้คลื่นความถี่เพื่อการสื่อสารในชุมชนอีกครั้ง

แต่ปัจจุบัน กสทช. ยังมิได้มีการดำเนินการแต่อย่างใด อีกทั้งยังระบุว่าการพิจารณาใบอนุญาตโทรทัศน์ภาคบริการชุมชนจะเริ่มเมื่อมีการยุติระบบแอนะล็อกจากผู้ประกอบการรายเดิม และมีการจัดสรรเงินกองทุนฯ สนับสนุนและความพร้อมของภาคชุมชนว่ามีทรัพยากรที่

⁴ Lecturer in New Media Communication, Department School of Management and Information Science (MIS), University of Phayao

สามารถจะดำเนินการมากน้อยแค่ไหน เพราะการดำเนินการต้องมีค่าใช้จ่ายโดยเฉพาะค่าเช่า
โครงข่ายสัญญาณ

ในขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ของเครือข่ายทางสังคม
“พะเยาทีวีชุมชน” ที่ใช้วาทกรรมการปฏิรูปสื่อในการโต้แย้งกับวาทกรรมหลัก (Dominant
Discourse) ขององค์กรรัฐที่เป็นอิสระ (กสทช.) ในเรื่องการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่วิทยุโทรทัศน์
โดยการสร้างเสริมศักยภาพของภาคชุมชนในการร่วมคิด ร่วมผลิตรายการเพื่อเผยแพร่ทางเคเบิล
ทีวีท้องถิ่นและสื่อสังคมออนไลน์ จนนำไปสู่การปลดปล่อย (Emancipatory) จากการครอบงำ
ของอำนาจนำ (Hegemony) ของรัฐในท้ายที่สุด

คำสำคัญ: ทีวีชุมชน, วาทกรรม, ปฏิบัติการทางวาทกรรม, เครือข่ายทางสังคม

Phayao Community TV, the Social Network, the Discourses of Media Reform and the Discursive Practice

Abstract

Laws and regulations of broadcasting frequencies in Thailand have been changing since 1997 until 2007. The Constitution of the Kingdom of Thailand, B.E. 2550 (2007) specifies that the transmission frequencies for radio or television, broadcasting and telecommunication are national communication resources and public interest. Its consequences brought in an Act on Organization to Assign Radio Frequency to regulate the Broadcasting and Telecommunications Services, B.E. 2553 (2010). The act states that the three sectors of spectrum ownership must consist of government sector, business sector and community sector. (Phattar Burarak, 2014: 1)

The first victory of the community sector after media reform in Thailand was to own transmission frequencies for radio and operate radio stations known as community radio in accordance to the spirit of the constitution. However, the absence of clear regulation and monitoring led to a lack of control over community radio stations. Moreover it caused a negative image for the community sector owning the spectrums in the last decade.

The government sector is not confident in the community sector's ability to own radio frequency. Yet it still aims to reduce the monopoly of government sector and business sector by creating an alternative media to expand the concept to a new communication channel in the digital age known as "Community TV". Meanwhile, the National Broadcasting and Telecommunications Commission (NBTC) has a plan to switchover from analogue to Digital TV. The expected implementation is the end of

Keywords: Community TV, Discourse, Discursive Practice, Social Network

บทนำ

“ชุมชน” นับเป็นภาคส่วนใหม่ที่สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามที่จะปฏิรูปสื่อด้วยการปฏิรูปความเป็นเจ้าของในวงการสื่อของประเทศไทยที่มีการผูกขาดจากรัฐและทุนมาเป็นระยะเวลายาวนาน นับตั้งแต่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 40 ที่บัญญัติหลักการที่สำคัญ คือ การให้คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ (จุลนิติ, 2554, น.3) ติดตามมาด้วย มาตรา 47 ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ทำให้รัฐต้องจัดสรรคลื่นความถี่ให้แก่ชุมชนไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 โดยชุมชนต้องใช้คลื่นเพื่อทำประโยชน์ต่อสาธารณะ และห้ามมิให้มีการแสวงหากำไรทางธุรกิจ

ที่ผ่านมาภาคชุมชนได้เข้ามาเป็นเจ้าของและบริหารจัดการวิทยุชุมชนซึ่งเป็นสื่อกระจายเสียงได้ตามแนวคิดการปฏิรูปสื่อ แต่การขาดกฎ ระเบียบ และการกำกับดูแลที่ชัดเจนทำให้วิทยุชุมชนเกิดภาวะควบคุมไม่ได้ ประกอบกับการมุ่งเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการผลิตรายการมากกว่าการบริหารจัดการ การบริหารเครือข่าย และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงทำให้วิทยุชุมชนประสบปัญหาต้องล้มหายหรือกลายพันธุ์เป็นวิทยุการเมืองหรือวิทยุเพื่อการค้า ซึ่งเป็นบทเรียนที่สร้างภาพลักษณ์ด้านลบให้กับภาคชุมชนและสื่อชุมชนอย่างมาก (ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.2-3) แต่หลายภาคส่วนในสังคมยังคงเดินหน้าเคลื่อนไหวเพื่อลดการผูกขาดสื่อโดยภาครัฐ และภาคทุนด้วยการสร้างสื่อทางเลือกและขยายไปสู่อำเภอไปสู่ช่องทางใหม่ของการสื่อสารในยุคดิจิทัลที่เรียกว่า “ทีวีชุมชน”

แนวคิดการจัดทำ “ทีวีชุมชน” เกิดขึ้นเมื่อ กสทช. มีแผนการเปลี่ยนผ่านโทรทัศน์ระบบแอนะล็อกเป็นดิจิทัลให้เสร็จสิ้นภายในปีพ.ศ. 2558 และมีแผนการกระจายการถือครองคลื่นความถี่ให้กับภาคชุมชนซึ่งเป็นโอกาสที่ชุมชนจะสามารถเข้ามาใช้คลื่นความถี่เพื่อการสื่อสารในชุมชนอีกครั้ง เนื่องจากการเปลี่ยนระบบการแพร่ภาพและกระจายเสียงครั้งนี้จะทำให้จำนวนสถานีวิทยุและโทรทัศน์มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 48 ช่อง และ กสทช. จะจัดสรรและให้ใบอนุญาตประกอบกิจการฯ แก่ 3 ภาคส่วน คือ ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคชุมชน โดยใบอนุญาตสำหรับผู้ประกอบการทีวีดิจิทัล แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ใบอนุญาตประกอบกิจการประเภทรายการบริการสาธารณะระดับชาติ จำนวน 12 ช่อง ประเภทบริการทางธุรกิจระดับชาติ จำนวน 24 ช่อง และประเภทรายการบริการชุมชน จำนวน 12 ช่อง พร้อมกับกำหนดให้มีการออกใบอนุญาตฯ ให้ครบทุกประเภทภายในเดือนธันวาคมปี 2558 (นที ศุกลรัตน์, 2556)

แต่จนถึงขณะนี้ (พฤศจิกายน พ.ศ. 2558) การออกใบอนุญาตฯ ทำได้เฉพาะภาคธุรกิจ 24 ช่อ และภาคบริการสาธารณะระดับชาติ เพียง 3 สถานีฯ เท่านั้น ส่วนประเภทบริการชุมชน กสทช. ยังไม่สามารถดำเนินการได้ เนื่องจาก กสทช. ระบุว่าการศึกษาใบอนุญาตภาคบริการ ชุมชนจะเริ่มเมื่อมีการยุติระบบแอนะล็อกจากผู้ประกอบการรายเดิมและมีการจัดสรรเงินกองทุน ฯ สนับสนุน ตลอดจนความพร้อมของภาคชุมชนว่ามีทรัพยากรที่สามารถจะดำเนินการมากน้อย เพียงใด เพราะการดำเนินการต้องมีค่าใช้จ่ายโดยเฉพาะค่าเช่าโครงข่ายสัญญาณ (นที ศุกลรัตน์ , 2557) จึงทำให้ภาคชุมชนที่สนใจยื่นขอใบอนุญาตขาดทิศทางการดำเนินการ แม้ว่าจะมี ความพยายามในการรวมกลุ่มทดลองดำเนินการผลิตรายการและนำเสนอผ่านสื่อภายในท้องถิ่น เช่น เคเบิลทีวีท้องถิ่น หรือสื่อออนไลน์ แต่ก็ยังไม่สามารถเข้าถึงความเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ได้

“พะเยาทีวีชุมชน” เกิดขึ้นจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเครือข่ายทางสังคม ในจังหวัดพะเยา ที่มีจุดเริ่มมาจากการรวมตัวของกลุ่มบุคคลที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้าน สื่อ ชุมชน และนักวิชาการในพื้นที่ ต่อมาได้ขยายไปสู่กลุ่มเครือข่ายอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชนให้ เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการปฏิรูปสื่อและเรียกร้องการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการเข้าถึง และเป็นเจ้าของคลื่นวิทยุโทรทัศน์ โดยการสร้างเสริมศักยภาพของภาคชุมชนในการร่วมคิด ร่วม ผลิตรายการเพื่อเผยแพร่ทางเคเบิลทีวีท้องถิ่นและสื่อสังคมออนไลน์ ในขณะที่ กสทช. ยัง เพิกเฉยต่อการกำหนดหลักเกณฑ์ในสนับสนุนและส่งเสริมชุมชนที่มีความพร้อมให้เป็นผู้มี คุณสมบัติในการขอรับใบอนุญาตตามวัตถุประสงค์ของกองทุนวิจัยและพัฒนากิจการกระจาย เสี่ยง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม เพื่อประโยชน์สาธารณะ ในแผนแม่บทกิจการ กระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2555-2559) ตลอดจนการกำหนดเกณฑ์การ คัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติในการได้รับใบอนุญาต ค่าใช้จ่ายในการใช้บริการโครงข่ายให้แก่ภาค ชุมชน

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการรวมตัวของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวี ชุมชน” นั้นมีความรู้ภาคทฤษฎีและความรู้ภาคปฏิบัติการรองรับจนสามารถท้าทายวาทกรรม หลักที่มีลักษณะเป็นอำนาจนำ (Hegemony) ในการระงับ ยับยั้งการถือครองครองคลื่นวิทยุ โทรทัศน์ของภาคชุมชน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องของความรู้และอำนาจที่แตกต่างกัน ระหว่างรัฐในการกำหนดและครอบงำ ด้วยปฏิบัติการทางสังคม (Social Practice) ที่เป็นระบบ ระเบียบทางสังคมซึ่งเป็นผลผลิตที่มองเห็น รับรู้ได้โดยการสื่อสารสัมพันธ์กันของคนใน สถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีแนวทางการปฏิบัติ บ่งบอก ชี้นำการแสดงการกระทำ แบบแผนทาง สังคมก่อรูปขึ้นด้วยการจัดวางอย่างเป็นระเบียบของวาทกรรม (Order of Discourse)

ขณะเดียวกันก็ทำการผลิตซ้ำ วาทกรรม (Fairclough, 1989, p.17-42) และสร้างความไม่เท่าเทียมให้เกิดขึ้นในสังคม ในขณะที่ภาคประชาชน คือ ผู้กระทำทางสังคมที่สามารถจะตอบโต้และใช้วาทกรรม (Discourse) อีกชุดที่มีการปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practice) เป็นทรัพยากรที่จะต่อสู้ ต่อรองกับ กสทช. (องค์กรของรัฐที่เป็นอิสระ) ได้ด้วยเช่นกัน

ในบทความนี้จึงทำการศึกษาเรื่องเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” กับการต่อสู้ ต่อรองกับ วาทกรรมหลักซึ่งเป็นอำนาจนำ และภาคปฏิบัติทางวาทกรรมของเครือข่ายทางสังคมที่มีต่อวาทกรรมหลัก โดยอาศัยแนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคม (Social Network Concept) และแนวคิดเรื่องวาทกรรม (Discourse) มาเป็นกรอบในวิเคราะห์และสังเคราะห์ ซึ่งเนื้อหาในบทความประกอบด้วย 1) ปฐมบทของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” 2) แนวคิดเครือข่ายทางสังคมกับพะเยาทีวีชุมชน 3) เครือข่ายทางสังคม วาทกรรมการปฏิรูปสื่อและปฏิบัติการทางวาทกรรม และ 4) บทสรุป

ปฐมบทเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน”

เครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” เริ่มต้นใน พ.ศ. 2555 จากการทำงานร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้มีประสบการณ์ด้านสื่อ ด้านชุมชน และนักวิชาการในพื้นที่จังหวัดพะเยา ภายใต้ชื่อ “สถาบันปวงพญาพยาว” โดยมีบุคลากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามาเป็นคณะทำงานและที่ปรึกษา ซึ่งทำงานและทำกิจกรรมเพื่อขับเคลื่อนประเด็นทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เวทีระดมสมอง การสร้างฉันทามติในประเด็นสำคัญของท้องถิ่น พร้อมกับการเชื่อมโยงเนื้อหาไปยังสื่อใหญ่ระดับชาติ หรือการบันทึกเทปรายการเพื่อเผยแพร่ทางกลุ่มในสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อสร้าง “การสร้างพื้นที่การสื่อสารสาธารณะชุมชน” (Public Community Communication Sphere) เพื่อให้คนในชุมชนได้คุ้นชินกับกระบวนการทำงานของสื่อโทรทัศน์และยอมรับบทบาทของกลุ่ม (ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.46)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2556 - 2557 จึงมีการขยายความร่วมมือไปยังกลุ่มต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชนดังนี้ 1) กลุ่มภายในชุมชน ประกอบด้วย ภาคการศึกษา ได้แก่ มหาวิทยาลัยพะเยา ภาคประชาชนในชุมชน ได้แก่ กลุ่มข้าราชการเกษียณอายุ/ กลุ่มแม่บ้านพะเยา /กลุ่มประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา/กลุ่มผู้ปกครองเด็กออทิสติก/กลุ่มผู้พิการ และกลุ่มสื่อมวลชนท้องถิ่น ได้แก่ ผู้ประกอบการเคเบิลทีวีและวิทยุชุมชนในจังหวัดพะเยา 2) กลุ่มนอกชุมชน ประกอบด้วย สื่อมวลชนระดับชาติ ได้แก่ องค์กรกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่ง

ประเทศไทย (ไทยพีบีเอส) องค์การรัฐที่เป็นอิสระ ได้แก่ คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการ โทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม (กสทช.) โดยนางสาวสุภิญญา กลางณรงค์ กลุ่มผู้ให้ ทุนสนับสนุน ได้แก่ มูลนิธิฟรีดริช เนามัน และกลุ่มเครือข่ายทีวีชุมชนภายนอก ได้แก่ กลุ่มบ้าน นอกทีวี กลุ่มล้านนาชาแนล คอมมูนิตี้

การทำงานของเครือข่ายฯ ต้องมีการปรับประสานความต้องการของแต่ละกลุ่มเพื่อ ทำงานร่วมกันและนำไปสู่เป้าหมายร่วม คือ การเป็นสื่อเพื่อพัฒนาชุมชน ทำเพื่อผลประโยชน์ สาธารณะ และเป็นเครื่องมือสื่อสารของชุมชน ซึ่งปัจจุบันเครือข่ายทางสังคมพะเยาทีวีชุมชนมี รายการที่เผยแพร่ทางเครือข่ายเคเบิลทีวีท้องถิ่น และ www.youtube.com พะเยาทีวีชุมชน จำนวน 7 รายการ

แนวคิดเครือข่ายทางสังคมกับพะเยาทีวีชุมชน

“พริกอยู่บ้านเหนือ เกลืออยู่บ้านใต้ หัวตะไคร้อยู่บ้านเพื่อน” เป็นคำกล่าวที่สะท้อนให้ เห็นถึง “เครือข่าย” หรือ “Network” และความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านซึ่งพร้อมที่จะให้ความ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคมไทยมาช้านาน เพียงแต่ไม่ได้ใช้ชื่อว่า “เครือข่าย” เท่านั้น ที่ผ่านมา เรื่อง “เครือข่าย” จึงเปรียบเสมือนเรื่องเก่าที่นำมาเล่าใหม่ ซึ่งเมื่อผนวกกับความก้าวหน้าทาง เทคโนโลยีด้านข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงานแบบเครือข่าย จึงทำให้ ลักษณะการทำงานแบบเครือข่ายน่าสนใจมากยิ่งขึ้น (โรบิน ชาร์ป, 2533 อ้างถึงใน เกษมศานต์ ชัยศิลป์, 2548, น.10)

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social Network) เป็นหนึ่งในแนวคิดของศาสตร์ยุคใหม่ ซึ่ง พัฒนามาจากทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ของ Richard M. Emerson (1976: 345) ที่ได้ต่อยอดทางความคิดจาก George C. Homans แต่มุ่งเน้นศึกษาในเชิงบูรณาการโดย ใช้แนวคิดเรื่องอำนาจ (Power) การใช้อำนาจและความสมดุลเชิงอำนาจ เพื่อขยายขอบเขตของ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนให้มียุทธศาสตร์มากขึ้น และให้ความสำคัญกับ 2 ปัจจัยมีอิทธิพลต่อ พัฒนาการของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน ได้แก่ พื้นฐานทางจิตวิทยาสำหรับการแลกเปลี่ยนทาง สังคม (Social Exchange) ในผู้แสดงแต่ละคน (Single Actor) และความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน กับสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคล นอกจากนี้ Emerson ยังได้ขยายขยายการวิเคราะห์ไปสู่ ระดับมหภาค (Macro Level) และความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนในโครงสร้างเครือข่าย (Network Structure) ที่ประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐาน 3 ประการ ได้แก่ อำนาจและการพึ่งพา (Power and Dependence) พฤติกรรมนิยม (Behaviorism) และความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relation)

กล่าวโดยสรุป เครือข่ายสังคมต้องประกอบด้วยบุคคลหรือตัวแสดง (Actor) ที่มีความสัมพันธ์ (Relation) ซึ่งกันและกันตามบทบาทและความสัมพันธ์ที่มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนในเครือข่ายสังคมมีได้มีเพียงบทบาทเดียวเท่านั้น และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลบางครั้งอาจมิได้เป็นไปตามทฤษฎีของการแลกเปลี่ยนทั้งนี้เพราะบุคคลมิได้ทำตามบทบาทและบรรทัดฐานที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่มีปัจจัยพื้นฐานด้านการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันทั้งในด้านวัตถุประสงค์และทางด้านจิตใจ ปัจจุบันองค์ความรู้ของแนวคิดนี้ได้ถูกนำไปใช้ในการศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis) การสร้างตัวตนของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ (Integrated Exchange Forming) รวมไปถึงการศึกษอำนาจและการพึ่งพา (Power and Dependence) ภายในเครือข่ายอย่างแพร่หลาย (ธนพฤษฯ ชามะรัตน์, 2551)

จุดเริ่มต้นของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” เกิดขึ้นจากการที่สังคมไทยยังขาดความรู้และแนวทางที่เป็นรูปธรรมที่จะนำไปสู่การเตรียมความพร้อมและปฏิบัติการด้านทีวีชุมชนอย่างเหมาะสม เนื่องจากที่ผ่านมาทีวีและท้องถิ่นของไทยมีลักษณะแยกส่วนและแบ่งบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้ทำและผู้ชมอย่างชัดเจน แม้ว่าหลังปี 2540 จะเริ่มมีการพูดถึงทีวีท้องถิ่น ทีวีภูมิภาค และเริ่มใช้แนวคิดให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในสื่อดังกล่าวมากขึ้นก็ตาม (หฤทัย ชัดนาด และคณะ, 2547 และ ภัทรา บุรารักษ์, 2551) ประกอบกับความซับซ้อนในการผลิตรายการ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดจนข้อจำกัดด้านทักษะ ความสามารถ และต้นทุนในการทำงานด้านทีวีของชุมชน ดังนั้นการสร้างเครือข่ายการทำงานจึงมีความจำเป็นเพื่อไปสู่การทำงานระหว่างองค์กรที่ทำงานพึ่งพิงซึ่งกันและกัน เพราะในเมื่อปัญหาสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้นและทรัพยากรมีความจำกัด ย่อมเป็นไปได้ที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะทำงานให้ประสบความสำเร็จได้ด้วยตนเอง จำเป็นต้องมีการร่วมมือกันระหว่างองค์กรหรือสร้างเครือข่ายในการทำงาน (นฤมล นิราทร, 2543)

เครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” เป็นรูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชุมชน อาทิเช่น นักวิชาการ ข้าราชการ นักสื่อสารมวลชน นักพัฒนาชุมชน ฯลฯ ตลอดจนองค์กร และสถาบันต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่ได้ตกลงที่จะประสานความร่วมมือในการบริหารจัดการ และสนับสนุนการดำเนินงานของพะเยาทีวีชุมชนภายใต้วัตถุประสงค์ร่วมกัน ซึ่งในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่ายนี้ แม้ว่าแต่ละองค์กรจะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายการทำงานร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตามองค์กรเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้ามาร่วม

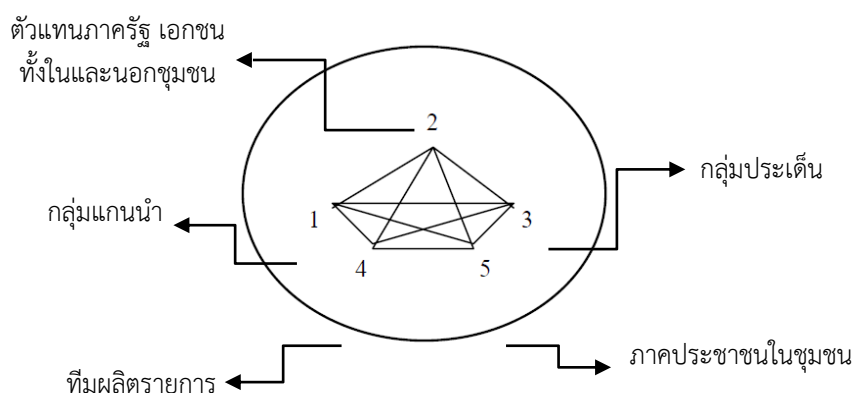
เพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2538) ดังนั้นในการใช้เครือข่ายเป็นกลยุทธ์ในการทำงานของพะเยาทีวีชุมชนจึงมีได้อยู่ที่ “การสร้าง” เครือข่ายเท่านั้น แต่ยังหมายถึง “การพัฒนา” เครือข่ายด้วยการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ปฏิบัติการบรรลุตามเป้าหมายตลอดจนการพัฒนาเครือข่ายให้ก้าวไปสู่การทำงานในระดับกว้างยิ่งขึ้น

การที่บุคคล องค์กร และสถาบันต่าง ๆ ที่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” มีความเป็นเอกเทศ และมีความต้องการและผลประโยชน์ที่แตกต่างและหลากหลาย การจัดการความต้องการและผลประโยชน์ของทุกฝ่ายให้มีประสิทธิภาพเพื่อให้การทำงานร่วมกันเป็นไปด้วยความราบรื่น จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ดำรงอยู่ได้ โดยอาศัย “การกำหนดเป้าหมายร่วม” จากความต้องการของแต่ละกลุ่มที่มีความสอดคล้องและเอื้อต่อการทำงานด้านทีวีชุมชน จากนั้นจึงกำหนดเป็นเป้าหมายอย่างกว้าง ๆ ให้ครอบคลุม ที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องและยอมรับในที่นี้คือ “การเป็นสื่อเพื่อพัฒนาชุมชน ทำเพื่อผลประโยชน์สาธารณะ และให้เป็นเครื่องมือสื่อสารของชุมชน” (ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น. 60) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าวัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของการสร้างเครือข่าย คือ เพื่อที่จะเป็นรากฐานสำคัญของการสร้างฐานพลังในการแก้ปัญหาร่วมกันทั้งในยามปกติ และยามวิกฤติ เพราะตระหนักถึงพลังจากการร่วมมือกันย่อมมีความแข็งแกร่งกว่าพลังจากกลุ่มย่อย ฉะนั้นโดยทั่วไปแล้วไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายในรูปแบบใดก็ตาม มักมีเป้าหมายเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อทำให้เกิดความร่วมมือช่วยเหลือกัน ซึ่งก่อให้เกิดพลังในการจัดการปัญหาร่วมกันได้ (กาญจนา แก้วเทพ, 2538)

เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ประกอบด้วย 1) การสื่อสารแบบปากต่อปาก แนวระนาบ (Horizontal Communication) โดยแกนนำหลักจะเข้าไปชวนพูดคุยอธิบายถึงแนวคิดและแนวทางการนำทีวีชุมชนมาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารภายในชุมชนให้กับกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคประชาชน 2) การสร้างพื้นที่สื่อสารสาธารณะในชุมชน (Public Community Communication Sphere) โดยกำหนดวาระและพื้นที่ให้คนในชุมชนได้เข้ามาร่วมพูดคุยอย่างเสมอภาคในประเด็นที่เป็นที่ถกเถียงและหาทางออกในชุมชน 3) การมีส่วนร่วมในทีวีชุมชนของคนในชุมชนทั้งในระดับคนดูและผู้ร่วมรายการที่กระตือรือร้น ในระดับการผลิต รวมถึงการมีส่วนร่วมในระดับนโยบาย (ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น. 61-63) การใช้เครื่องมือทางการสื่อสารในการจัดการเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” สอดคล้องกับประเภทของเครือข่ายตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์เครือข่ายตามแนวนอนซึ่งเป็นลักษณะของเครือข่ายที่ใช้ในงานพัฒนาที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่าง ๆ

ภายในเครือข่ายมีความเท่าเทียมกัน ลักษณะการแลกเปลี่ยนเป็นไปโดยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543)

ขณะที่ลักษณะของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ณ ปัจจุบันมีลักษณะของการเชื่อมต่อเป็นระบบหนึ่งเดียวเหมือนดวงดาว ซึ่งเป็นเครือข่ายที่เชื่อมถึงกันทั้งหมด มีการกระจายอำนาจสูงสุด ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพในการพูด การรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซึ่งเครือข่ายแบบนี้เหมาะกับงานที่ซับซ้อนมองคนเดียวไม่เห็นต้องช่วยกันหลากหลายมุมมอง มีข้อดีที่ทำให้ทุกคนสามารถเปิดเผย มีความพอใจในกระบวนการทำงาน เห็นเป้าหมายร่วมกัน หาทงออกร่วมกัน และมีความเท่าเทียมกัน (ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2542)

ภาพที่ 1 ลักษณะของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน”

ดังจะเห็นได้จากการบริหารจัดการเครือข่ายและบทบาทการหนุนเสริมของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ที่เปิดกว้างให้บุคคล กลุ่มหรือหน่วยงานอื่น ๆ นอกเหนือจากกลุ่มแกนนำ เข้ามามีส่วนร่วมในบทบาทที่แตกต่างกัน อาทิเช่น กลุ่มตัวแทนภาครัฐ เอกชน ทั้งในและนอกชุมชน ได้แก่ สาขาวิชาการสื่อสารสื่อใหม่ มหาวิทยาลัยพะเยาเข้ามามีบทบาทในการเปิดพื้นที่สตูดิโอสำหรับบันทึกรายการ มูลนิธิฟรีดริช เนามัน มีบทบาทในการสนับสนุนด้านงบประมาณการทำการกระบวนการเวทีเสวนา เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นต้น ในขณะที่กลุ่มเชิงประเด็นต่าง ๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มข้าราชการเกษียณอายุ กลุ่มแม่หญิงพะเยา กลุ่มประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา กลุ่มผู้ปกครองเด็กออทิสติก และกลุ่มคนพิการซึ่งเป็นเจ้าของเรื่องทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลและร่วมเป็นผู้ดำเนินรายการตั้งแต่แรกเริ่มทดลองผลิตรายการและเผยแพร่รายการ ส่วนทีมผลิตรายการ ได้แก่ นิสิตสาขาวิชาการสื่อสารสื่อใหม่ มหาวิทยาลัยพะเยาและประชาชนในชุมชนที่สมัครใจเข้ามาเป็นผู้ร่วมทำงาน ทำหน้าที่ร่วมกันในการผลิต

รายการให้กับพะเยาทีวีชุมชน และกลุ่มภาคประชาชนในชุมชนมีบทบาทในการให้การสนับสนุน โดยเฉพาะการเป็นแหล่งข้อมูล การให้ข้อมูล เตรียมพื้นที่ในการถ่ายทำพร้อมกับการดูแลอาหาร และที่พักของทีมงาน เป็นต้น

“เราเป็นสื่อกลาง เราไม่ได้เอาความคิดของเราเป็นศูนย์กลางในการกำหนดเรื่องหรือการนำเสนอเอง เราเอาความคิดหรือว่าสิ่งที่ชุมชนอยากจะบอก เอามาเผยแพร่ พอเราติดต่อเสร็จ เราก็จะเอาไปให้เจ้าของเรื่องดูก่อน ทำให้หลายคนก็เริ่มสนใจในประเด็นนั้นมากขึ้นด้วย” (จิรวรรณ ฉันทิรัตน์โยธิน, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2557, อ้างถึงใน ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น. 55)

นอกจากนี้เมื่อวิเคราะห์การทำงานของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” จากคำให้สัมภาษณ์ของสมาชิกในเครือข่ายฯ กับองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการที่ทำให้การพัฒนาเครือข่ายประสบความสำเร็จได้ โดย เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2537) พบว่ามีดังนี้

1. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common Perception) “...เราอยากทำทีวีชุมชนเพราะต้องการมีเครื่องมือ ช่องทางการสื่อสาร เป้าหมายที่เราเห็นก็คือเราอยากมีพื้นที่สำหรับการสื่อสารภายในชุมชน เป็นการจัดระบบการสื่อสารภายในชุมชนของเรา...” (ชัยวัฒน์ จันธิมา, 28 มิถุนายน 2557 อ้างถึงใน ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.42)
2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common Vision) “(ทีวีชุมชน) เป็นสื่อที่มีเป้าหมายของการใช้สื่อเป็นเครื่องมือเกาะเกี่ยวชุมชนให้เกิดความแข็งแกร่งและยึดโยงกันด้วยข้อมูล สร้างความรู้ในชุมชนอย่างแท้จริง ที่สำคัญ คือ แนวทางการทำงานเน้นที่กระบวนการให้เกิดความเป็นเจ้าของและพยายามจะค้นหากลไกที่จะให้เกิดความเป็นสาธารณะตั้งแต่เริ่มต้น” (อัคราดี บัวคลี่, 28 กรกฎาคม 2557 อ้างถึงใน ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.44)
3. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน Mutual Interests/Benefits “TV ของชุมชน เราสามารถร่วมกันทำได้ ที่ทำไปมันเริ่มจากปัญหามหาวิทยาลัย คือ สร้างปัญหา เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ฉะนั้นมันเป็นหน้าที่ของมหาวิทยาลัยที่ต้องรับผิดชอบ สิ่งสำคัญคือ ความเข้มแข็งมหาวิทยาลัย และความเข้มแข็งของชุมชน” (ชาลี ทองเรือง, 30 พฤศจิกายน 2557 อ้างถึงใน ภัทรา

บุรารักษ์, 2557, น.48)

4. การมีส่วนร่วมของ
สมาชิกเครือข่ายอย่าง
กว้างขวาง

(All Stakeholders
Participation)

“เวลานักศึกษามาทำรายการก็จะมีการร่วมวางแผน ทำให้คนใน
ชุมชนมาเจอกัน มาพูดคุยกันในเรื่องราวต่างๆ ทำให้พวกเราได้
ตระหนักถึงคุณค่าของชุมชน” (ประพล ประวัง, 28 มิถุนายน
2557 อ้างถึงใน ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.56)

5. การเสริมสร้างซึ่งกัน
และกัน (Complementary
Relationship)

“แนวคิดการพัฒนาให้เกิดเครือข่ายสื่อสาธารณะในทุกระดับ
โดยเฉพาะระดับชุมชน ถือเป็นหนึ่งในการกิจหลักของสื่อ
สาธารณะอย่างไทยพีบีเอส ผ่านกระบวนการทำงานของสำนัก
เครือข่ายสื่อสาธารณะ...สำหรับพะเยาทีวีชุมชน ถือว่าเป็นส่วน
หนึ่งของกระบวนการพัฒนาเครือข่ายสื่อสาธารณะชุมชน”
(สมเกียรติ จันทรสีมา, 31 กรกฎาคม 2557 อ้างถึงใน ภัทรา
บุรารักษ์, 2557, น.58)

6. การพึ่งพิงอิงร่วมกัน
(Interdependence)

“เป็นทีวีที่อาศัยต้นทุนทางสังคมของคนที่เกี่ยวข้องสูงมาก...มีความ
แตกต่างที่โดดเด่นจากทีวีประเภทอื่นก็คือ ความใกล้ชิด คือ
เนื้อหาใกล้ชิด คนทำใกล้ชิด และสถานีใกล้ชิด (ใกล้ชิดผู้ชม)
รวดเร็วกว่าสื่อกลาง เนื้อหาได้นำเสนอแน่นอน คนทำ คนออก
(ทีวี) ก็ภูมิใจ บอกได้ชัดเจนว่าจะออกอากาศเมื่อไหร่” (วัชร
ศรีคำตัน, 28 มิถุนายน 2557 อ้างถึงใน ภัทรา บุรารักษ์, 2557,
น.42)

7. การปฏิสัมพันธ์เชิง
แลกเปลี่ยน (Interaction)

“สิ่งที่สำคัญคือการเรียนรู้ชุมชน การได้มีมิตรภาพระหว่างเรากับ
ชุมชน แค่เรามีใจรักที่จะทำเพื่อให้ชุมชนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง
เพื่อให้ชุมชนได้มีความสุขและเมื่อชุมชนมีความสุขหนูก็มี
ความสุขไปด้วย” (ณรงค์ วงศ์ไชย, 30 กรกฎาคม 2557 อ้างถึงใน
ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.43)

การวิเคราะห์การทำงานของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” กับองค์ประกอบ
สำคัญ 7 ประการทำให้มองเห็นองค์ประกอบต่างที่มีส่วนสำคัญในการดำเนินงานหรือการปฏิบัติ

กิจกรรมในรูปแบบของการทำงานแบบเครือข่ายที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น และจากการที่สมาชิกในเครือข่ายฯ สามารถปฏิบัติตามองค์ประกอบได้ครบถ้วน ก็จะช่วยส่งเสริมให้เครือข่ายมีพลังในการเคลื่อนไหว และมีอิทธิพลในวงกว้าง ส่งผลให้เครือข่ายมีการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

เครือข่ายทางสังคม วาทกรรมการปฏิรูปสื่อ และปฏิบัติการทางวาทกรรม

การปฏิรูปสื่ออย่างเป็นทางการในประเทศไทยเริ่มต้นเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ครอบคลุมสิทธิเสรีภาพของสื่อมวลชน ประชาชน และการคืนคลื่นความถี่วิทยุ โทรทัศน์ และโทรคมนาคม ให้เป็นทรัพยากรของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ตลอดจนการเปิดกว้างเพื่อแข่งขันอย่างเสรีและเป็นธรรมในการเข้าถึงและเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ของทุกภาคส่วนในสังคม หลักการที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญไทย พ.ศ. 2540 ได้จุดประกายให้ภาคประชาชนเริ่มต้นตัวและเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิเสรีภาพในการสื่อสาร (Communication Rights) และการเข้าถึงทรัพยากรคลื่นความถี่ ดังที่เห็นได้จากกระแสการเรียกร้องความเป็นธรรมในการเป็นเจ้าของวิทยุชุมชนตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้นมา

เกือบสองทศวรรษที่ผ่านมา กฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยยังคงยืนหยัดอย่างแข็งแกร่งเพื่อให้คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ (มาตรา 40 และมาตรา 47 ในรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ตามลำดับ) และนำไปสู่การประกาศใช้พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2553 ที่กำหนดให้ภาคส่วนที่จะเข้าถึงและเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ได้ประกอบด้วย ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคชุมชน ปัจจุบันเจตนารมณ์ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยกำลังถูกท้าทายอีกครั้ง เมื่อประเทศไทยเข้าสู่การเปลี่ยนผ่านการรับส่งสัญญาณโทรทัศน์จากระบบแอนะล็อกไปสู่ระบบดิจิทัล โดย กสทช. ต้องจัดสรรและให้ใบอนุญาตประกอบกิจการฯ ให้ทั้ง 3 ภาคส่วน พร้อมกับการออกใบอนุญาตฯ ให้ครบทุกประเภทให้เสร็จสิ้นภายในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2558

แต่ระยะเวลาที่ผ่านมาไม่ว่าจะมองไปในทิศทางใดสิ่งที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด คือ กลุ่มผู้เล่นหน้าเก่าที่เคยเป็นเจ้าของคลื่นวิทยุโทรทัศน์อยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ หรือภาคธุรกิจ ก็ยังเป็น 2 กลุ่มแรกที่ได้รับการจัดสรรและให้ใบอนุญาตประกอบกิจการก่อน ในขณะที่ผู้เล่นหน้าใหม่อย่างภาคชุมชน กสทช. ยังคงไม่ได้รับความชัดเจนในการจัดสรรคลื่นความถี่ การจัดสรรงบประมาณสนับสนุนและการส่งเสริมความเข้มแข็งให้ผู้ประกอบการภาคชุมชนที่จะได้รับ

ใบอนุญาต ตลอดจนหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกในการให้ใบอนุญาต แม้ว่าภาคชุมชนที่มีความพร้อมอย่างเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ได้นำร่องเป็นต้นแบบในการทดลองผลิตและเผยแพร่รายการผ่านสื่อในท้องถิ่นและสื่อออนไลน์ ตลอดจนแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการบริหารจัดการด้านบุคลากร ต้นทุน และรายได้ในการดำเนินการขององค์โทรทัศน์ประเภทบริการชุมชนที่ไม่ขัดต่อเจตนารมณ์ของกฎหมาย แต่ถึงปัจจุบัน (พฤศจิกายน 2558) ภาคชุมชนยังคงไม่ได้รับโอกาสในการเป็นผู้ดำเนินการหรือประกอบกิจการโทรทัศน์แต่อย่างใด

ผลที่ติดตามมา คือ การเคลื่อนไหวและการเรียกร้องสิทธิในการเข้าถึงและเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ของภาคประชาชน หรือภาคชุมชนจึงเกิดขึ้น โดยภาคประชาชนได้แสดงให้เห็นว่าตนมีวาทกรรม ปฏิบัติการทางวาทกรรม และความรู้ทางทฤษฎีที่สามารถท้าทายวาทกรรมหลักเรื่องสื่อของรัฐได้ แต่ความแตกต่างด้านความรู้และอำนาจระหว่างรัฐและภาคประชาชนเป็นชนวนที่นำไปสู่การต่อสู้ ต่อรองเพื่อปลดปล่อย (Emancipatory) ตนเองของภาคประชาชนจากการครอบงำของอำนาจนำ (Hegemony) โดยรัฐในท้ายที่สุด

วาทกรรมหลัก (Dominant Discourse) ของ กสทช. ในฐานะองค์กรอิสระของรัฐ ที่ว่า “รัฐเป็นผู้มีอำนาจตามกฎหมายในการจัดสรรคลื่นความถี่ได้แต่เพียงผู้เดียว” และมีปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discursive Practice) ที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด คือ 1) การกำหนดความหมายและเอกลักษณ์ของโทรทัศน์ในฐานะเป็นสื่อที่มีค่าดำเนินการสูง มีความซับซ้อนในการผลิต ซึ่งเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามกับความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดของภาคชุมชน 2) การใช้ข้อกฎหมายที่กำหนดให้ทีวีบริการสาธารณะและบริการชุมชนสามารถใช้คลื่นเพื่อประโยชน์ต่อสาธารณะ และห้ามมิให้มีการแสวงหากำไรเชิงธุรกิจได้ (พ.ร.บ. องค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2553) จึงจำเป็นต้องมีเงินสนับสนุนที่มาจากกองทุนพัฒนากิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม เพื่อประโยชน์สาธารณะ โดยรายได้ที่เข้าสู่กองทุนฯ นี้มาจากความสำเร็จของการประกอบกิจการโทรทัศน์ประเภทบริการธุรกิจ และ 3) ความล่าช้าและความชัดเจนในการกำหนดหลักเกณฑ์และข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทีวีภาคบริการชุมชนที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ อาทิเช่น แนวทางการสนับสนุนทุนในการดำเนินงาน ค่าใช้จ่ายในการให้บริการโครงข่าย หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้มีความสมบัติในการได้รับใบอนุญาต หลักเกณฑ์และวิธีการในการส่งเสริมชุมชนที่มีความพร้อมให้เป็นผู้มีความสมบัติในการขอรับใบอนุญาต และแผนสนับสนุนผู้ประกอบการบริการชุมชนให้เป็นไปตาม

วัตถุประสงค์ของกองทุนวิจัยและพัฒนากิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคม เพื่อประโยชน์สาธารณะ ตามที่ได้ระบุไว้ในแผนแม่บทกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2555-2559) จึงเป็นอุปสรรคต่อภาคประชาชนทำให้ไม่สามารถเข้าถึงความเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ได้ (ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.40)

วาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรม ของ กสทช. ได้ผลิตความรู้ที่ว่าภาคประชาชนยังคงอ่อนแอ ขาดองค์ความรู้ในการผลิตรายการและการบริหารจัดการคลื่นวิทยุโทรทัศน์ และยังคงต้องพึ่งพิงจากภาครัฐ และภาคธุรกิจในการดำเนินงานของทีวีชุมชน ซึ่งความรู้ดังกล่าวได้ถูกเผยแพร่และผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องจนทำให้ประชาชนส่วนใหญ่รับรู้และเชื่อว่ามีเพียงภาครัฐและภาคธุรกิจเท่านั้นที่มีอภิสิทธิ์ในการครอบครองและมีความสามารถในการบริหารจัดการคลื่นวิทยุโทรทัศน์ นอกจากนี้ความรู้ที่ กสทช. ได้กำหนดและให้ความหมายนี้ได้ถูกถ่ายทอดในฐานะที่เป็น “ความจริง” (Truth) หนึ่งเดียว ในขณะที่เดียวกันก็ได้ปิดกั้นวาทกรรมอื่น ๆ ไม่ให้มีพื้นที่ในสังคม ทำให้ถูกปฏิเสธความชอบธรรมว่าไม่ได้อยู่สถานะแห่งความจริงและไม่ใช่ว่าความรู้ที่ถูกต้อง นอกจากนี้ภาคชุมชนที่มีความพร้อมในการเข้าถึงความเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ยังคงอยู่ภายใต้อำนาจของ กสทช. ซึ่งเป็นองค์กรอิสระของรัฐ ที่ทำหน้าที่กำหนดหลักเกณฑ์และข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทีวีภาคบริการชุมชน แต่กลับดำเนินการล่าช้าทำให้ภาคประชาชนไม่สามารถใช้สิทธิภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนในสังคมเข้าถึงและเป็นเจ้าของคลื่นความถี่อย่างเท่าเทียมกัน

“หลักการสำคัญ คือ การเปลี่ยนผ่านสู่ระบบดิจิทัลสำเร็จ คลื่นความถี่ในระบบแอนะล็อกจะได้เปลี่ยนมาให้บริการชุมชนและสาธารณะ นอกจากนี้ข้อกำหนดตามกฎหมายระบุว่าทีวีบริการสาธารณะและทีวีบริการชุมชนไม่สามารถหารายได้เชิงธุรกิจได้ เลยต้องมีกลไกสนับสนุนจากกองทุนพัฒนากิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมเพื่อประโยชน์สาธารณะ ซึ่งรายได้เข้ากองทุนมาจากกิจการประเภทธุรกิจซึ่งจะประสบความสำเร็จหรือไม่ย่อมมีผลกับทีวีชุมชน ถ้าเขาล้มเหลวไม่มีเงินเข้ากองทุนก็ไม่มีเงินไปสู้ทีวีชุมชนอยู่ดี” (นที ศุกลรัตน์, 2557)

ในขณะที่เครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ซึ่งเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ได้หยิบยกวาทกรรมการปฏิรูปสื่อซึ่งเป็นวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่มีความเป็นนามธรรมสูงและจับต้องได้ยากมาปะทะและประสานกับวาทกรรมหลัก (Dominant Discourse) ที่ในอดีตรัฐเชื่อว่าประชาชนจะไม่ตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพในการเข้าถึงทรัพยากร

คลื่นความถี่ (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2548) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “คลื่นวิทยุโทรทัศน์” แต่เครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของหลายฝ่ายทั้งภาคประชาสังคม สถาบันการศึกษา ผู้ที่มีประสบการณ์การทำงานด้านสื่อในจังหวัดพะเยา โดยการสนับสนุนจาก กสทช. สุภิญญา กลางณรงค์ ได้มีการพูดคุยและริเริ่มดำเนินการทำทีวีชุมชนไปพอสมควร ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นประจักษ์พยานได้เป็นอย่างดีว่าภาคชุมชนมีศักยภาพและความพร้อมทุกด้านในการแสดงตนเป็นเจ้าของสิทธิในการเข้าถึงและเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ และสามารถเข้ามาใช้สิทธิอันชอบธรรมของตนได้อย่างเต็มภาคภูมิ

ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ในระยะเวลาที่ผ่านมา ได้ทำหน้าที่เผยให้สังคมไทยเห็นว่า วาทกรรมปฏิรูปสื่อและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ทำทลายวาทกรรมหลักและปฏิบัติการทางวาทกรรมของ กสทช. นั้นมีพลังในการเปลี่ยนแปลงความเป็นไปในสังคมไทย โดยปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” มีดังนี้

1. การสร้างเครือข่ายสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” เริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2555 โดยเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนในพื้นที่ จำนวน 3 - 4 คน ภายใต้ชื่อ “สถาบันปวงผญาพยาว” ที่มีแนวคิดและเป้าหมายในการสร้างพื้นที่การสื่อสารในชุมชน และทดลองปฏิบัติการการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่วิทยุโทรทัศน์ในระดับชุมชน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2556-2557 จึงมีการขยายแนวคิดไปยังกลุ่มคนในชุมชนและนอกชุมชนที่มีความหลากหลาย อาทิเช่น ภาคการศึกษา กลุ่มประเด็นต่างๆ ในชุมชน กลุ่มสื่อสารมวลชนในท้องถิ่นและระดับชาติ กลุ่มผู้กำหนดระเบียบ ข้อบังคับ และนโยบายการจัดสรรคลื่นความถี่ (กสทช. สุภิญญา กลางณรงค์) ตลอดจนกลุ่มผู้ให้ทุนสนับสนุน และกลุ่มเครือข่ายทีวีชุมชนภายนอก โดยในระยะแรกอาศัยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเวทีระดมสมองในประเด็นสำคัญของท้องถิ่นรวมไปถึงประเด็นที่วิพากษ์ชุมชน เช่น โครงการเสวนาทางวิชาการ “จับตาการเปลี่ยนแปลงโทรทัศน์ดิจิทัลต่อทิศทางการบริการชุมชน” เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2556 ณ มหาวิทยาลัยพะเยา เป็นต้น ปฏิบัติการทางวาทกรรมในการสร้างเครือข่ายสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ในระยะแรกมีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาความร่วมมือจากเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีความหลากหลายเพื่อสร้างความมั่นคงและเข้มแข็งให้กับเครือข่าย ซึ่งปฏิบัติการทางวาทกรรมดังกล่าวได้ปะทะ และประสานกับวาทกรรมหลักและปฏิบัติการทางวาทกรรมของ กสทช. เนื่องจากการร่วมเสวนาและแสดงวิสัยทัศน์ ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนเสนอแนวทางในการจัดสรรคลื่นความถี่ให้แก่ภาคชุมชนของ กสทช. สุภิญญา กลางณรงค์

นับเป็นการแสดงความสนใจและใส่ใจต่อท่าทีของภาคประชาชนในการแสดงความคิดเห็นและรับฟังความต้องการของชุมชน ซึ่งเนื้อหาในการเสวนาวิชาการในครั้งนั้นได้ถูกนำไปถ่ายทอดต่อ กสทช. ทั้งคณะในลำดับต่อไป

“ต้องยอมรับว่าที่ผ่านมาเราก็ยังไม่ได้จัดสรร (คลื่น) ให้ (ทีวี) บริการชุมชน แต่ด้วยปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้หลายประการด้วยและก็แผนเราก็วางไว้แบบ 2 ปีมันก็อุดมคติเกินไป” (สุภิญญา กลางณรงค์, เสวนาทางวิชาการ, 14 มิ.ย.2556)

2. การก่อตั้ง “พะเยาทีวีชุมชน” ในปี พ.ศ. 2556-2557 เมื่อมีการขยายแนวคิดไปยังกลุ่มคนในชุมชนและนอกชุมชน ในขณะที่ กสทช. ยังไม่ได้มีความชัดเจนในการจัดสรรคลื่นความถี่ การจัดสรรงบประมาณสนับสนุน และการส่งเสริมความเข้มแข็งให้ผู้ประกอบการภาคชุมชนที่จะได้รับใบอนุญาต ตลอดจนหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกในการให้ใบอนุญาต “พะเยาทีวีชุมชน” ก็ถือกำเนิดขึ้น แม้ว่าการพัฒนาเป็นเครือข่ายทางสังคมในการทำงานการผลิตรายการและกระบวนการสื่อสารในชุมชนยังไม่มีสถานะเป็นองค์กรหรือสถาบันอย่างเป็นทางการ แต่การจัดการบางอย่างที่เป็นองค์ประกอบของการก่อตั้งที่จะนำไปสู่ความเป็นองค์กรสื่อในอนาคตได้เกิดขึ้นแล้ว เช่น การจัดการในด้านคน หรือเครือข่ายในการเข้ามาร่วมทำงาน การจัดการด้านรายการให้สามารถออกอากาศได้ตามวันและเวลาที่กำหนด และการบริหารจัดการด้านทุน (ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.46-47) การก่อตั้ง “พะเยาทีวีชุมชน” เป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ปะทะกับวาทกรรมหลักและปฏิบัติการทางวาทกรรมของ กสทช. ที่ยังคงยึดมั่นในอำนาจตามกฎหมายในการจัดสรรคลื่นความถี่ที่รัฐสามารถกระทำได้แต่เพียงผู้เดียว โดย กสทช. ได้ใช้อำนาจการกำหนดความหมายและเอกลักษณ์ของโทรทัศน์ในฐานะเป็นสื่อที่มีค่าดำเนินการสูง มีความซับซ้อนในการผลิต ซึ่งตรงกันข้ามกับความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดของภาคชุมชน ในขณะที่ภาคชุมชนได้แสดงให้เห็นว่าตนก็มีความรู้ด้านทีวีชุมชน มีศักยภาพและทรัพยากรเพียงพอที่สามารถบริหารจัดการทีวีประเภทบริการชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องรอการยุติระบบแอนะล็อกและทุนในการดำเนินการจากผู้ประกอบโทรทัศน์ภาคธุรกิจแต่อย่างใด

จากวาทกรรมการปฏิรูปสื่อและปฏิบัติการทางวาทกรรมของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” เมื่อนำแนวคิดของ มิเชล ฟูกูต์ (Michel Foucault) นักวิชาการชาวฝรั่งเศสที่ให้ความสำคัญกับเรื่องความรู้ (Knowledge) และอำนาจ (Power) ที่ว่า ความรู้และอำนาจมีความสัมพันธ์แบบ “ถ้อยทีถ้อยอาศัย” กล่าวคือ เป็นความสัมพันธ์แบบ “ซึ่งกันและกัน” ทั้งอำนาจและความรู้จะดำรงต่อไปไม่ได้เลยหากแยกตัวออกจากกัน (Foucault, 1969 อ้างถึงใน

กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน, 2553, น.506) โดยอำนาจต้องได้รับการสนับสนุนจากความรู้ แต่ในขณะเดียวกันอำนาจก็เป็นตัวกำหนดด้วยว่าอะไรคือความรู้ อะไรไม่ใช่ความรู้ และมีเพียงความรู้บางลักษณะเท่านั้นที่จะถูกยอมรับว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้อง ใช้ได้ และเป็นความจริงมาใช้วิเคราะห์ความรู้และอำนาจที่เกิดขึ้นจากวาทกรรมการปฏิรูปสื่อของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” โดยสามารถจำแนกได้ดังนี้

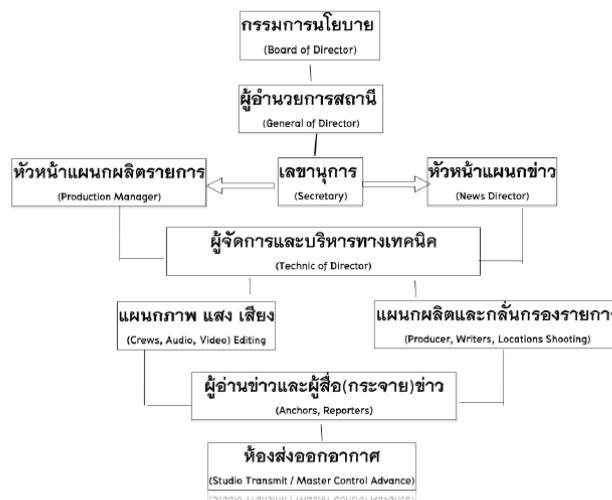
1. ความรู้เกี่ยวกับการปฏิรูปสื่อเรื่องสิทธิและเสรีภาพในการเข้าถึงและเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ของภาคชุมชน แม้ไม่ใช่ความรู้ใหม่สำหรับสังคมไทยแต่เป็นการนำเอานวัตกรรมความรู้ที่มีอยู่เดิมไปขยายและต่อยอดไปสู่ภาคชุมชนให้แพร่ขยายและมีพลังในการต่อสู้ ต่อรองกับ กสทช. มากยิ่งขึ้น จากการที่ภาคชุมชนเป็นผู้เล่นหน้าใหม่ที่ก้าวเข้ามาใช้สิทธิในการเข้าถึงเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศไทย ซึ่งแตกต่างจากอดีตที่ผ่านมาที่รัฐมีความรู้และมีอำนาจในเรื่องการควบคุมคลื่นวิทยุและโทรทัศน์อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แม้ปัจจุบันอำนาจนี้จะถูกเปลี่ยนถ่ายไปสู่ กสทช. ซึ่งเป็นองค์กรรัฐที่เป็นอิสระที่จัดตั้งขึ้นตาม พ.ร.บ. องค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุ โทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2553 ก็ตาม แต่ก็ยังเป็นองค์กรที่มีทั้งความรู้และอำนาจที่ปรากฏในรูปกฎหมาย ข้อบังคับ ข้อกำหนด และกติกากำหนดทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางสถาบัน (Institutional Apparatus) และมีเทคนิควิธีการ (Techniques) ที่ใช้ในการควบคุมหรือลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบต่าง ๆ (อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, 2548) แต่เมื่อการดำเนินการด้านการจัดสรรคลื่นความถี่และใบอนุญาตฯ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมกับทุกฝ่ายของ กสทช. เกิดความล่าช้า ทำให้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิรูปสื่อเรื่องสิทธิและเสรีภาพในการเข้าถึงและเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ที่ภาคชุมชนนำไปต่อยอดนี้มีพลังในการทวงถาม และกระตุ้นการทำงานของ กสทช. ให้เป็นไปตามกำหนดและระยะเวลาที่ระบุไว้

“ทีวีชุมชน ...เป็นช่องทางสื่อสารในพื้นที่หรือชุมชน ที่คนในชุมชนสามารถพูดหรือนำเสนอประเด็นที่เป็นสาธารณะได้อย่างไม่ถูกจำกัด มีการทำงานบนพื้นฐานที่...ต้องมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายหลายระดับทั้งในและนอกชุมชน...โดยผ่านการออกแบบการทำงานที่สร้างสรรค์ ต่างจากสื่อกระแสหลัก มีเนื้อหาเป็นความรู้ของทั้งชุมชนและสากล...” (ชัยวัฒน์ จันธิมา, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2557 อ้างถึงในภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.41-42)

2. ความรู้เกี่ยวกับทีวีชุมชนด้านความหมาย หลักการ บทบาทหน้าที่ และการบริหารจัดการทีวีชุมชน ซึ่งเป็นความรู้ใหม่สำหรับสังคมไทย และเป็นความรู้ที่มีพลังอำนาจส่งเสริมให้

ภาคชุมชนสามารถต่อสู้ ต่อรอง กับ กสทช. เนื่องจากอำนาจที่แฝงอยู่ในความรู้เกี่ยวกับการจัดตั้งทีวีชุมชนนี้อยู่เหนือความรู้ที่ภาครัฐมี อาทิเช่น การบริหารจัดการองค์กรของ “พะเยาทีวีชุมชน” ตามแนวทางที่ได้วางแผนสำหรับ 3 ปีต่อไปข้างหน้า (2558 -2560) ที่มีลักษณะการย่อบรูปแบบการบริหารจัดการมาจากสื่อสาธารณะระดับประเทศ (ไทยพีบีเอส) มาเป็นกรอบคิดในการบริหารจัดการองค์กรทีวีภาคบริการชุมชน ซึ่งประกอบด้วยคณะกรรมการไม่เกิน 15 คน ได้แก่ คณะกรรมการผู้ก่อตั้งฯ ที่มาจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่มผลิตรายการที่เป็นนิสิต และบุคคลอื่นๆ ในชุมชนที่มีความสนใจมาร่วมเป็นคณะทำงาน จากนั้นจึงมีการประชุมเพื่อเลือกประธาน คณะกรรมการ หรือการบริหารองค์กรประกอบ 4 ประการ ขององค์กร “พะเยาทีวีชุมชน” ได้แก่ ผู้ชม ผู้ผลิต เครือข่ายภายในชุมชน และกลุ่มเครือข่ายภายนอกชุมชน (ภัทรา บุรารักษ์ธม 2557: 47-48) ทำให้ความรู้และอำนาจที่ครอบงำเหนือสังคมที่รัฐเคยมีอยู่แต่เดิมนั้นถูกสั่นคลอน เพราะพลังของอำนาจที่มากับความรู้ชุดใหม่นี้แสดงให้เห็นว่าภาคชุมชนรวมไปถึงทุกภาคส่วนที่สนับสนุนการจัดตั้งทีวีชุมชน มีความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับทีวีชุมชนทั้งด้านความหมาย หลักการ บทบาทหน้าที่ และการบริหารจัดการทีวีชุมชนไปในทิศทางเดียวกัน

“คือ ช่องทางสร้างโอกาส และพื้นที่ให้กับคนในชุมชนได้มีพื้นที่ในการแสดงออกหรือนำเสนอความเป็นชุมชนหรือความคิดเห็นของพวกเขา หรือกลุ่มในพื้นที่ของพวกเขาเองให้สื่อสารออกไปยังสังคมภายนอกกว้างขวางขึ้น...และเป็นการถ่ายทอดความหลากหลายของชุมชนในประเทศไทยที่ไม่ใช่แค่การรวมศูนย์อยู่ที่กรุงเทพฯ” (ไฉเนอร์ อดัม, สัมภาษณ์, 26 กันยายน 2556 อ้างถึงใน ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.43)

จากเอกสารประกอบการประชุมคณะกรรมการก่อตั้ง “พะเยาทีวี” 15 ตุลาคม 2557

ภาพที่ 2 โครงสร้างองค์กรพะเยาทีวีชุมชน ตามแผนงาน 3 ปีข้างหน้า (2558 – 2560)

3. ความรู้เรื่องการจัดการเครือข่าย จากการที่เครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” เกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างหลากหลายกลุ่มในชุมชนและท้องถิ่นในจังหวัดพะเยาและภายนอก ทำให้สามารถแบ่งลักษณะกลุ่มที่รวมตัวเป็นเครือข่ายสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ออกเป็น 2 ประเภท คือ เครือข่ายภายในชุมชน และเครือข่ายภายนอกชุมชน (ภัทรา บุรารักษ์, 2557, 56) เนื่องจากแต่ละกลุ่มมีลักษณะ บทบาท ความต้องการ และเป้าหมายที่แตกต่างกัน ดังนั้นหัวใจสำคัญของการจัดการเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” คือ การปรับประสานความต้องการของกลุ่มต่าง ๆ ให้สามารถทำงานร่วมกันได้โดยอาศัยการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน สำหรับเครื่องมือที่เครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ใช้ในการจัดการภายในเครือข่ายประกอบด้วย การสื่อสารเพื่อการแบบปากต่อปากแนวระนาบเพื่อขยายความคิดไปสู่กลุ่มต่าง ๆ (Horizontal Communication) การสร้างพื้นที่สื่อสารสาธารณะในชุมชนเพื่อเปิดโอกาสให้ทุกเครือข่ายเข้ามาแสดงความคิดเห็น (Public Communication Sphere in Community) และการส่งเสริมการมีส่วนร่วม (Participation) ของทุกกลุ่มในเครือข่ายด้วยการทดลองผลิตรายการให้เห็นเชิงประจักษ์ การจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับประเพณีของชุมชนเพื่อนำแนวคิดและการผลิตรายการของพะเยาทีวีชุมชนเข้าไปยึดโยงกับกิจกรรมของเครือข่ายที่จัดขึ้นในชุมชน (ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.61-62) ซึ่งการส่งเสริมให้กลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมนี้ คือ กุศโลบายในการอธิบายให้เครือข่ายได้รู้จักกระบวนการทำงานของทีวีชุมชน เพื่อให้เครือข่ายรู้จักศักยภาพของตนเองว่ามีมากน้อยเพียงใด และเหตุใดจึงมีความจำเป็นต้องรวมตัวกันเพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และแต่ละเครือข่ายต้องพึ่งพาอาศัยกันในลักษณะใดบ้าง ความรู้เรื่องการจัดการเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” นี้ อยู่บนฐานความรู้และอำนาจชุดใหม่ที่ว่า “ภาคชุมชนมีศักยภาพ และทรัพยากรเพียงพอที่สามารถบริหารจัดการทีวีประเภทบริการชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องรอการยุติระบบแอนะล็อกจากผู้ประกอบการรายเดิม” จึงเป็นวาทกรรมที่หักล้างวาทกรรมหลักและปฏิเสธอำนาจของ กสทช. ที่ดำเนินการล่าช้าในการสนับสนุนและส่งเสริมชุมชนในการขอรับใบอนุญาต ตลอดจนการกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติในการได้รับใบอนุญาต ค่าใช้จ่ายในการใช้บริการโครงข่ายให้แก่ภาคชุมชน รวมไปถึงการกำกับดูแลทีวีบริการชุมชนอย่างสิ้นเชิง

“(การเข้าร่วมกับพะเยาทีวีชุมชน) เป็นโอกาสของเราที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องของการสร้างสรรค์ผลงานของพี่น้องชาวบ้านออกสู่สายตาสาธารณะเพื่อที่จะนำไปสู่ซึ่งต้นแบบที่ดี

และการขยายผลตามแนวปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง” (ยุทธภูมิ นามวงศ์, สัมภาษณ์, 10 กรกฎาคม 2557 อ้างถึงใน ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.58)

“เราก็ร่วมเป็นเครือข่าย แล้วก็เข้าเวทีรวมในการแสดงความคิดเห็นในมุมมองของ นักพัฒนา นักพัฒนามันก็ไปเกี่ยวข้องหลายเรื่อง แล้วเรื่องสื่อก็เป็นเครื่องมือสำคัญของ นักพัฒนา ถ้านักพัฒนาไม่อาศัยสื่อช่วยมันจะพัฒนาไปได้ช้ามาก แต่ถ้านักพัฒนานำสื่อมาเป็น เครื่องมือในการทำงานนั้นมันก็จะให้การทำงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ (ธนู ธิแก้ว, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2557 ภัทรา บุรารักษ์, 2557, น.58-59)

การต่อสู้อย่างวาทกรรมฝ่ายที่ต้องการปฏิรูปและฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการปฏิรูปด้วย ปฏิบัติการทางวาทกรรม ส่งผลให้เครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” การได้รับการจับตามอง และเลือกให้เข้าโครงการทดลองดำเนินการ “ทีวีบริการชุมชน” ของไทยพีบีเอส และกสทช. โดย เบื้องต้นมีการลงนามข้อตกลงร่วมกันในการพัฒนา “ทีวีบริการชุมชน พะเยาทีวีชุมชน” ร่วมกัน 3 ฝ่าย คือ ไทยพีบีเอส มหาวิทยาลัยพะเยา และสถาบันปวงศณาพยาว อย่างเป็นทางการ เมื่อ วันที่ 26 พฤศจิกายน 2557 และนำไปสู่การผลักดันให้เป็นวาระระดับชาติเมื่อมีการประชุมเชิง วิชาการเรื่อง “กิจการโทรทัศน์บริการชุมชนในประเทศไทยและแนวปฏิบัติในต่างประเทศ” ภายใต้กรอบการดำเนินงานของโครงการความร่วมมือระหว่างสำนักงานคณะกรรมการกิจการ กระจายเสียง กิจการโทรทัศน์และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) และสหภาพ โทรคมนาคมระหว่างประเทศ (ITU) เพื่อพัฒนารอบดำเนินงานเพื่อทำให้บริการโทรทัศน์ บริการชุมชนในประเทศไทย เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2558 ที่ผ่านมา

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นประจักษ์พยานที่เป็นรูปธรรมของการ “ปะทะ” และ “ประสาน” ระหว่างวาทกรรมหลัก ของ กสทช. และวาทกรรมรองของเครือข่ายทางสังคม “พะเยา ทีวีชุมชน” ด้วยปฏิบัติการทางวาทกรรมเรื่องการสร้างเครือข่ายสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” และการ ก่อตั้ง “พะเยาทีวีชุมชน” ที่มี “อำนาจ” และ “ความรู้” อยู่เบื้องหลังปฏิบัติการวาทกรรมทั้งสอง แม้ภาคประชาชนถูกปราบมาแต่แรกว่าขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องทีวีชุมชน การผลิต รายการ การบริหารจัดการ และเรื่องเทคนิค และเงินทุนในการก่อตั้งทีวีชุมชน แต่จากการที่ทีวี ชุมชนนั้นตั้งอยู่บนหลักการของคลื่นวิทยุโทรทัศน์ที่เป็นของประชาชน ดำเนินการโดยประชาชน เพื่อประชาชน จึงเกิดคำถามขึ้นว่าจะดำเนินการได้อย่างไรถ้าไม่มีเงินรายได้จากค่าโฆษณา แต่ ในกรณีของเครือข่ายทางสังคม “พะเยาทีวีชุมชน” ที่ได้รับการสนับสนุนของเครือข่ายทางสังคมที่ ประกอบด้วยภาคประชาสังคม และภาคประชาชนด้วยตนเอง ในด้านเงินทุนและความรู้ การ

จัดตั้งที่วิชุมชนจึงเกิดขึ้น เมื่อความรู้ต่าง ๆ ได้ถูกนำมาบูรณาการเข้าด้วยกันอย่างถูกต้องและเหมาะสม พะเยาที่วิชุมชนจึงสามารถออกอากาศได้แม้อย่างไม่ได้รับการจัดสรรคลื่นวิทยุโทรทัศน์จาก กสทช. ในขณะนี้ แต่ก็มีแนวโน้มที่สดใสว่าประเทศไทยจะมีที่วิบริการชุมชน ที่ชุมชนเป็นเจ้าของ ควบคุม และดำเนินการเพื่อเป็นสื่อกลางให้คนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นต่าง ๆ และส่งเสริมให้เกิดความหลากหลาย ความคิดสร้างสรรค์และการมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคตอันใกล้

บทสรุป

ภาพและเสียงจากรายการที่ออกอากาศทางพะเยาที่วิชุมชน คือ ภาพและเสียงที่สร้างพลังอำนาจให้แก่ประชาชนและชุมชนที่ไม่สามารถประเมินค่าได้ เนื่องจากในท้ายที่สุดของการต่อสู้ ต่อรองทางวาทกรรม และปฏิบัติการทางวาทกรรม ทำให้ “ความรู้” และ “อำนาจ” ของภาคประชาชนถูกผนึกเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่นและส่งผลให้ประชาชนเป็นอิสระจากการครอบงำของวาทกรรมหลัก ความไม่มั่นใจ ตลอดจนความเกรงกลัวต่อมาตรการที่ไม่แน่นอนของ กสทช. ในขณะนี้ได้สลายไปในระดับหนึ่ง แต่การตื่นตัวและเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิในการเข้าถึงและการเป็นเจ้าของคลื่นความถี่นี้ มิใช่เพราะว่าประชาชนไม่เคารพกฎหมายหรือดื้อแพ่งต่อรัฐอย่างปราศจากเหตุผล หากแต่เป็นเพราะประชาชนมีความเชื่อมั่นในรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายแม่บทที่อยู่เหนืออำนาจของกฎหมายอื่น ๆ ที่เป็นกฎหมายรองลงมา ที่ยื่นหยัดและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ร่วมเคลื่อนไหวผลักดันและมีส่วนเป็นเจ้าของที่วิชุมชนอย่างเต็มภาคภูมิ และเป็นเครื่องประกันสิทธิเสรีภาพที่มีสถานะเป็น “ความจริง” โดยนัยนี้ วาทกรรมเรื่องการปฏิรูปสื่อ สิทธิและเสรีภาพและการจัดตั้งที่วิชุมชนจึงก้าวมาเป็นวาทกรรมหลัก และถูกหยิบยกขึ้นมาเทียบชั้นกับวาทกรรมของ กสทช. ด้วยเสียงโห่ร้องของประชาชนที่ได้รับการปลดปล่อยให้เป็นอิสระอีกชั้นหนึ่ง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: สมาคมทอริกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. (2553). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). *การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมีเดีย.
- เกษมศานต์ ชัยศิลป์. (2548). *การพัฒนาเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชน*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์มหาวิทยาลัย). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.
- จุลนิติ. (2554). กฎหมาย กสทช. ฉบับใหม่กับการจัดสรรคลื่นความถี่เพื่อประโยชน์สาธารณะ [ไฟล์PDF]. สืบค้นจาก http://www.senate.go.th/lawdatacenter/includes/FCKeditor/upload/Image/b/IN36_jul_8_2.pdf.
- ชาติ ทองเรือง. (2557). เปิดห้องเรียนทีวีชุมชน เรียนรู้เพื่อก้าวไปข้างหน้า สู่สื่อสาธารณะชุมชน [เว็บไซต์]. สืบค้นจาก <http://www.deepsouthwatch.org/node/6446>.
- ธนพฤษฯ ชามะรัตน์. (2551). สถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดเครือข่ายทางสังคม (State of Knowledge of Social Network Concept)[เว็บไซต์]. สืบค้นจาก <http://www.kroobannok.com/blog/4252>
- นที ศุกลรัตน์. (2556). “ผู้ยุคทีวีดิจิทัล จุดเปลี่ยนวงการโทรทัศน์ไทย”. สืบค้นจาก <http://www.thairath.co.th/content/332949>
- นที ศุกลรัตน์. (2557). กสทช.ชี้ทีวีชุมชนเกิดได้ ต้องยุติระบบแอนะล็อก[เว็บไซต์]. สืบค้นจาก <http://m.news.thaipbs.or.th/content>.
- อนาคตทีวีชุมชนกับสังคมไทย” [เว็บไซต์]. (2557, 21 พฤษภาคม). สืบค้นจาก <http://www.citizenthaipbs.net/node/4573>
- นฤมล นิราทร. (2543). *การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปาริชาติ สถาปิตานนท์. (2542). *การสร้างและเครือข่ายการพัฒนาสุขภาพสู่ภาคประชาชน: เครือข่ายในสังคมไทยและปัจจัยสำคัญของการสร้างเครือข่าย*. ใน วนิดา วิระกุล, ขวัญชัย หมั่นคำ และถวิล เลิกชัยภูมิ, บรรณาธิการ. เอกสารสรุปการสัมมนาผู้นำการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปี 2542. ขอนแก่น: ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาการสาธารณสุขมูลฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- ภัทรา บุรารักษ์. (2551). *โทรทัศน์ส่วนภูมิภาค: การกำเนิด การดำรงอยู่และการพัฒนา*. ในการประชุมวิชาการสื่อสารชุมชน: สื่อสารชุมชน องค์ความรู้และประสบการณ์จากงานวิจัย

ในบริบทไทย. ระหว่างวันที่ 21-22 กรกฎาคม 2551 ณ มหาวิทยาลัยพายัพ โครงการ
เมธีวิจัยอาวุโสสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ภัทรา บุรารักษ์. (2557). *แนวทางการพัฒนาและทดลองดำเนินการโทรทัศน์สาธารณะท้องถิ่น
ต้นแบบ*. คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์. มหาวิทยาลัยพะเยา.

หฤทัย ชัดนาค และคณะ. (2547). *สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 พิษณุโลก ใน
ฐานะโทรทัศน์เพื่อท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุกัญญา กลางณรงค์. คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการ
โทรคมนาคมแห่งชาติ. (2556) (14 มิถุนายน). *เสวนาทางวิชาการทางวิชาการ “จับตา
การเปลี่ยนแปลงโทรทัศน์ดิจิทัลต่อทิศทางการบริการชุมชน”*. มหาวิทยาลัยพะเยา.

อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์. (2548). “วาทกรรม และวงศาวิทยาการปฏิรูปสื่อ”. ใน *สื่อวิทยุโทรทัศน์ไทย
ได้เริ่มมีมือกสข*. โสภิต หวังวิวัฒนา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สมาคมนักข่าววิทยุและ
โทรทัศน์ไทย.

ภาษาอังกฤษ

Emerson, Richard M. (1976). Social Exchange Theory. *Annual Review of Sociology*.

Vol. 2. Pp. 335-362. Retrieved 18 November, 2015 from

<http://www.jstor.org/stable/2946096>

Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. Taylor & Francis.